

Inhoud

Dankbetuiging iv

Een korte toelichting op enkele termen v

Wat je moet weten voor je begint vi

- 1 Verdiep je in de communicatie van je kind** 1
- 2 Stel doelen door je kennis over je kind te gebruiken** 47
- 3 Volg je kind** 85
- 4 Samen beurten nemen** 111
- 5 Maak de verbinding met contactspelletjes** 137
- 6 Leer je kind begrijpen wat je zegt** 189
- 7 Gebruik visuele ondersteuning** 213
- 8 Gebruik D.A.N.S. in je routines** 257
- 9 Doe meer met muziek** 297
- 10 Haal de boeken uit de kast** 333
- 11 Haal het speelgoed te voorschijn** 361
- 12 Vrienden maken** 407

Woordenlijst 420

Aanbevolen kinderboeken 422

Dankbetuiging

Er zijn meer dan twaalf jaar verstreken sinds ik de eerste editie van dit handboek *More than Words* (*Meer dan woorden*) schreef. Ik ben dankbaar dat veel mensen die me toen steunden en inspireerden dit nu nog steeds doen. Elaine Weitzman, Executive Director van het Hanen Centre, heeft me geholpen met de herziening. In het boek hebben we voorbeelden van taalmodellen opgenomen die passen bij het huidige denken over kinderen met ASS. Ik dank mijn collega's Lauren Chisholm, Cindy Conklin, Cindy Earle, Janice Greenberg, Catherine Hambly, Sue Honeyman en Barb Wylde. Zij vonden het belangrijk zich ervan te vergewissen dat de informatie in dit boek up-to-date is. Ik dank ook de volgende stafleden van het Hanen Centre: Ejona Balahi, Kelly Murray en Andrea Palmer. Zij hebben hard gewerkt om het boek in een kort tijdsbestek persklaar te maken. Dank aan Tom Khan, die zich dagelijks inzet om *More than Words* te pro-

moten, en aan Stacie Scherer, grafisch ontwerper, wiens artistieke oog en onberispelijke ontwerpen in dit boek weerspiegeld worden.

Mijn gezin blijft gepassioneerd over wat ik doe. Mijn echtgenoot, Jackie, mijn zoon Matthew, wiens vorige bewerking zeer nauwkeurig was, en mijn dochter Jillian, die nu zelf een zoon heeft, Oliver, zijn nog steeds de beste supporters van *More than Words*.

The Ontario Ministry of Community en Social Services, Toronto Area Office en the Autism Society of Ontario subsidieerden vrijgevig om de uitgave van dit boek mogelijk te maken. Ik wil hun vertegenwoordigers nogmaals bedanken voor hun steun aan het Hanen Centre dat zich inspant om ouders en professionals over de hele wereld te helpen bij de ontwikkeling van kinderen met ASS.

Fern Sussman

Een korte toelichting op enkele termen

Autisme Spectrum Stoornis

Autisme Spectrum Stoornis is een term die veel professionals tegenwoordig gebruiken om kinderen te beschrijven die moeite hebben met sociale interactie, spel en communicatie. In dit boek gebruik ik de afkorting van deze term: ASS. ASS is een gemakkelijke manier om een grote en diverse groep kinderen te beschrijven die op elkaar lijken met betrekking tot de manier waarop ze informatie verwerken en de wereld begrijpen. De volgende termen roepen associaties op met ASS: pervasieve ontwikkelingsstoornis, autisme, syndroom van Asperger, hyperlexie en semantisch pragmatische stoornis. Welk etiket je kind ook gekregen heeft, onthoud dat je kind eerst en vooral een uniek individu is met zijn eigen talenten en uitdagingen.

Etiketten kunnen intimiderend zijn, maar het etiket ASS kan je ook toegang geven tot informatie en hulp die je kind nodig heeft. Het herkennen van de speciale zorg die kinderen nodig hebben, is de eerste stap om ze verder te helpen in hun ontwikkeling en vooruitgang.

Sociale communicatieproblemen

Niet alle kinderen die moeilijkheden hebben met interacties en communicatie met anderen hebben een Autisme Spectrum Stoornis. Sommige kinderen weten hoe ze moeten spelen met verschillende soorten speelgoed, maar hebben wel moeilijkheden met sociale interactie en communicatie. Deze kinderen zouden de diagnose sociale communicatiestoornis kunnen krijgen.

Of je kind nu de diagnose ASS heeft, een sociale communicatiestoornis of helemaal geen diagnose, dit boek kan je helpen als je kind moeite heeft met:

- zich te richten op jou
- tegen jou te praten
- oogcontact met jou maken
- begrijpen wat je zegt

Over het gebruik van 'hij' en 'zij'

Om het voorkomen van ASS te weerspiegelen in de populatie – drie van de vier kinderen met ASS zijn jongens – spreken we in alle hoofdstukken, behalve hoofdstuk 3, 9 en 12, over 'hij' als we naar het kind verwijzen.

Wat je moet weten voor je begint

Ouders willen hun kinderen alle gelegenheid geven om zich te ontwikkelen en ze te helpen hun mogelijkheden ten volle te benutten. Professionals zoals logopedisten, speltherapeuten, psychologen en andere opvoeders kunnen jou en je kind helpen met de weg die voor je ligt. Maar onthoud dat:

- *jij* je kind het beste kent
- *jij* het meest om je kind geeft
- *jij* de meest constante en belangrijkste persoon bent tijdens de eerste jaren van je kind

Communicatie is een essentieel deel van het leven. Door communicatie maken we verbinding met anderen, maken we onze wensen kenbaar, delen we onze ideeën en laten we andere mensen weten hoe we ons voelen.

Voor kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) is communiceren net zo belangrijk als voor andere kinderen. Zij worden echter door hun leerstijl en zintuiglijke voorkeur geconfronteerd met specifieke uitdagingen die de interactie en de communicatie vaak bemoeilijken. Gelukkig is er een aantal dingen die het leren van allerlei soorten vaardigheden, waaronder het leren communiceren, voor je kind gemakkelijker maken.

Je kind zal leren communiceren als hij of zij:

- aandacht aan jou geeft
- wederkerige communicatie leuk vindt
- de dingen die jij doet en zegt imiteert
- begrijpt wat anderen zeggen
- interacties aangaat met andere mensen
- plezier heeft!
- vaak oefent met wat hij of zij leert
- structuur, herhaling en voorspelbaarheid heeft in zijn of haar leven

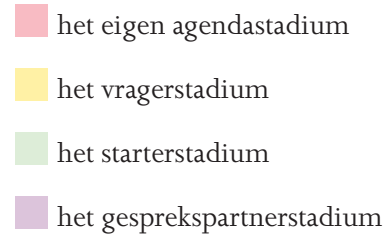
De ideeën in dit boek zijn gebaseerd op het Meer dan Woorden – Het Hanen Ouderprogramma voor Ouders van Kinderen met ASS (of aanverwante communicatiemoeilijkheden). Dit programma leert ouders om hun kinderen onder zes jaar te helpen om interacties aan te gaan en te communiceren door gebruik te maken van de kansen die er op een natuurlijke manier dagdagelijks zijn.

Omdat de oorzaken van ASS steeds beter begrepen worden, zijn er nieuwe strategieën ontwikkeld om de kinderen over wie het gaat, te helpen. In dit boek bespreken we de moeilijkheden die je kind kan hebben met communicatie en we kijken naar specifieke strategieën die je kind het beste kunnen helpen. Met deze handleiding kun jij, als ouder, leren hoe je de dagelijkse routines en activiteiten van je kind kunt veranderen in mogelijkheden om te leren communiceren.

Hoe je dit boek kunt gebruiken

Omdat elk hoofdstuk gebaseerd is op het voorgaande hoofdstuk, kun je het boek het beste van voor tot achter lezen. In de eerste twee hoofdstukken gaan we na wat communicatie is en waarom communicatie zoveel ‘meer dan woorden’ is.

In hoofdstuk 1 (Verdiep je in de communicatie van je kind) bespreken we een aantal zaken die van invloed zijn op de communicatie van je kind. Je gebruikt je kennis over je kind om zijn **communicatiestadium** te herkennen. Dit zal je helpen bij wat je van je kind kunt verwachten. Zo kun je je kind de hulp geven die nodig is. De kleurcodering van elk stadium maakt het gemakkelijker om informatie over je kind in het boek te vinden.

-
- het eigen agendastadium
  - het vragerstadium
  - het starterstadium
  - het gesprekspartnerstadium

In hoofdstuk 2 (Stel doelen door je kennis over je kind te gebruiken) starten we met een aantal doelstellingen op basis van het communicatiestadium van je kind. In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk, bieden we een aantal praktische ideeën om met deze doelen te beginnen.

In de overige hoofdstukken geven we ideeën en suggesties voor kinderen in alle communicatiestadia. In het eerste gedeelte van de meeste hoofdstukken gaan we na hoe de informatie van toepassing is op kinderen van alle stadia. In het tweede deel komt aanvullende informatie over het stadium van je kind aan bod. Je kunt ervoor kiezen om de algemene informatie in het begin van het hoofdstuk te lezen en daarna het gedeelte waarin je de specifieke informatie over je kind vindt. De beschrijvingen in elk stadium zijn echter alleen bedoeld als richtlijn. Vaak zul je waardevolle suggesties voor je kind vinden in een ander stadium. Elk hoofdstuk sluiten we af met een korte samenvatting van de belangrijkste besproken punten.

In hoofdstuk 3 (Volg je kind) krijg je informatie over de manier waarop communicatie met interactie begint en hoe je je kind kunt helpen om zich te ontwikkelen tijdens interacties.

In hoofdstuk 4 (Samen beurten nemen) kijken we naar hoe je met je kind kunt spelen en interacties kunt aangaan op manieren die het over en weer de beurt nemen stimuleren.

In hoofdstuk 5 (Maak de verbinding met contactspelletjes) brengen we structuur en voorspelbaarheid aan in de activiteiten van je kind. We beschrijven hoe je beurtspelletjes met je kind kunt kiezen en spelen.

In hoofdstuk 6 (Leer je kind begrijpen wat je zegt) gaan we na hoe je je manier waarop je met je kind praat kunt aanpassen, zodat hij kan begrijpen wat je zegt.

In hoofdstuk 7 (Maak gebruik van visuele ondersteuning) beschrijven we wat je kunt doen met voorwerpen, afbeeldingen en schrift om je kind te helpen bij het begrijpen van situaties, bij het organiseren van zijn leven en bij het zichzelf uitdrukken. Je kunt de afbeeldingen uit hoofdstuk 7 kopiëren als visuele helpers voor je kind.

In hoofdstuk 8 (DANS in je routines) bespreken we hoe je alle strategieën van hoofdstuk 1 tot en met 7 kunt gebruiken om interactie, begrip, zelfstandigheid en gesprekken tijdens de dagelijkse routines van je kind te stimuleren.

In hoofdstuk 9 (Doe meer met muziek) laten we zien hoe je het enthousiasme voor muziek van je kind kunt gebruiken om zijn interactie en communicatie te verbeteren.

In hoofdstuk 10 (Haal de boeken uit de kast) gebruiken we boeken op een gestructureerde manier om je kind meer woorden te helpen begrijpen en om nieuwe ideeën en manieren om erover te communiceren te ontwikkelen.

In hoofdstuk 11 (Haal het speelgoed te voorschijn) beschrijven we het soort speelgoed dat je kind kan helpen bij het ontwikkelen van spel- en communicatievaardigheden.

In hoofdstuk 12 (Vrienden maken) vind je praktische suggesties om vriendschappen te stimuleren; in die vriendschappen kan je kind verder oefenen met zijn of haar nieuwe communicatievaardigheden.

Een woordenlijst achter in het boek biedt je een gemakkelijke manier om de betekenis van de in het boek gebruikte termen op te zoeken.

Door de in het boek beschreven strategieën te gebruiken, kun je je kind een omgeving bieden die leren en communiceren stimuleert en waar het hele gezin bij betrokken is en plezier aan beleeft! Met geduld en volharding kun je je kind helpen al zijn mogelijkheden te benutten in de eerste jaren van zijn of haar leven.

Meer dan Woorden® Ouderprogramma

De benadering in dit boek is gebaseerd op de inhoud van *Meer dan Woorden® – het Hanen programma® voor Ouders van Kinderen met Autisme Spectrum Stoornissen*. Dit programma wordt gegeven door Hanen gecertificeerde logopedisten die ouders begeleiden in het toepassen van Meer dan Woordenstrategieën. Meer informatie over The Hanen Centre en zijn programma's voor ouders vind je op www.hanen.org.

